

BARTOSZ STARĘGOWSKI

## Rejestr pospolitego ruszenia powiatu poznańskiego z 28 sierpnia 1649 r.<sup>1</sup>

Pospolite ruszenie było najstarszą formacją zbrojną wchodzącą w skład systemu militarnego I Rzeczypospolitej. Jej początki sięgały czasów średniowiecznych, kiedy to każdy posesor ziemski zobowiązany był do służby wojskowej na rzecz państwa. W epoce nowożytnej upowszechniło się co prawda wojsko zaciężne, jednak idea pospolitego ruszenia, w świetle której każdy szlachcic zobligowany był do obrony ojczyzny, stanowiła jeden z elementów demokracji szlacheckiej.

O samej formacji powstało wiele opracowań naukowych<sup>2</sup>, ukazujących charakterystyczne aspekty jej funkcjonowania w systemie wojskowym.

---

<sup>1</sup> Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie (dalej: B. Czart.), rękopis (dalej: rkps) 1774, Laudum sejmiku w Środzie 11 VIII 1649 r., Lauda średzkie i poznańskie województw poznańskiego i kaliskiego, oblatowane w grodzie poznańskim w latach 1601–1673, s. 221. Niestety, na dokumencie nie widnieją żadne daty. Sejmik wyznaczył termin popisów na 25 sierpnia, ale wydłużono ten czas o dodatkowe cztery dni; *Listy Krzysztofa Opalińskiego do brata Łukasza 1641–1653*, oprac. R. Pollak, M. Pełczyński, A. Sajkowski, Wrocław 1957, s. 447. Precyzyjniejszą datę możemy znaleźć w liście Krzysztofa Opalińskiego, w którym podany jest konkretny termin popisu, a mianowicie „28 augusti”; Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: AP w Poznaniu), Księgi Grodzkie Poznańskie (dalej: KGrPoz.), Relations, zesp. 20/ sygn. Gr. 694, Uniwersał Franciszka Czarnkowskiego do szlachty i poddanych starostwa międzyrzeckiego 28 VIII 1649 namiot pod miastem Poznaniem nad rzeką Wartą, k. 593v–594v. Identyczna data widnieje w liście Franciszka Czarnkowskiego z namiotu pod Poznaniem.

<sup>2</sup> Warto wskazać na następujące opracowania: L. Wierzbiński, *Pospolite ruszenie w Polsce w drugiej połowie XVII wieku. Ostatnie wyprawy z lat 1670–1672*, Lublin 2011; *idem*, *Wici na pospolite ruszenie w Koronie w latach 1669–1673*, „Res Historica” 2008, s. 43–48; *idem*, *Uczestnicy wypraw pospolitego ruszenia koronnego w czasach panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego [w:] Społeczeństwo staropolskie. Seria nowa, t. 4: Społeczeństwo a wojna*, red. A. Karpiński *et al.*, Warszawa 2015, s. 155–166; K. Hahn, *Pospolite ruszenie wedle*

Niezwykle użyteczne przy wszelkich badaniach dotyczących wspomnianej formacji są rejestry pospolitego ruszenia, czyli dokumenty, w których spisano szlachtę uczestniczącą w popisach lub okazowaniach. Dzięki nim możliwe jest poznanie stanu liczebnego, sposobu organizacji, gotowości szlachty do wyprawy oraz frekwencji podczas popisów powiatowych, ziemskich czy wojewódzkich. Są one pomocnym źródłem przy wszelkiego rodzaju analizach prozopograficznych oraz zbiorem informacji o właścicielach dóbr ziemskich z danego terytorium. Pomagają również przy ustalaniu wzajemnych relacji pomiędzy formacjami, za których organizację odpowiadał samorząd. Do tej pory zostało opracowanych kilka tego typu rejestrów, np. autorstwa Zofii Trawickiej<sup>3</sup> dla szlachty powiatu checińskiego, Sławomira Leitgebera<sup>4</sup> dla powiatu kcyńskiego, dla szlachty lubelskiej Józefa Kusa<sup>5</sup>, dla szlachty sandomierskiej Jacka Pielasa<sup>6</sup>, szlachty stężyckiej Dariusza Kupisza<sup>7</sup>, szlachty chełmskiej Henryka Gmiterka<sup>8</sup> i Roberta Kozyrskiego<sup>9</sup> oraz dla szlachty przemyskiej Artura Goszczyńskiego<sup>10</sup>. Oprócz tego rejestry

---

*uchwał sejmikowych ruskich od XVI do XVIII wieku*, „Pamiętnik Historyczno-Prawny” 1928, s. 3–89; Z. Spieralski, *Wymiar służby w pospolitym ruszeniu*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1960, nr 1, s. 3–19; M. Nagielski, *Pospolite ruszenie szlachty w świetle kampanii zborowskiej i beresteckiej przeciwko Kozakom (1649–1651)*, „Studia Historyczno-Wojskowe” 2009, s. 94–112; K. Łopatecki, *Organizacja, prawo i dyscyplina w polskim i litewskim pospolitym ruszeniu (do połowy XVII wieku)*, Białystok 2013; B. Ostrowski, *Pospolite ruszenie szlachty smoleńskiej w XVII wieku*, „Acta Baltico-Slavica” 1980, s. 143–187; J. Gerlach, *Pospolite ruszenie i obrona za Zygmunta I [w:] Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. 2, Lwów 1931, s. 401–408; J. Wilamowski, *Przyczynki do dziejów okazowań i pospolitego ruszenia w województwie płockim za Zygmunta III Wazy*, „Studia Historyczno-Wojskowe” 2007, s. 99–111; A. Wyczański, *Z dziejów reform skarbowo-wojskowych za Zygmunta I. Próby redukcji pospolitego ruszenia*, „Przegląd Historyczny” 1952, nr 2, s. 287–304.

<sup>3</sup> *Popis powiatu checińskiego z 1621 roku*, wyd. Z. Trawicka, „Kieleckie Studia Historyczne” 1985, s. 39–47.

<sup>4</sup> S. Leitgeber, *Spis szlachty powiatu kcyńskiego z 1621 roku*, „Genealogia” 1995, nr 5, s. 141–144.

<sup>5</sup> *Popis pospolitego ruszenia szlachty województwa lubelskiego z 1649 roku*, wyd. J. Kus, „Region Lubelski” 1994–1996, nr 8, s. 133–142.

<sup>6</sup> *Rejestr pospolitego ruszenia powiatu sandomierskiego z 1621 r.*, wyd. J. Pielas, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 2004, s. 141–169; *Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku*, t. 1: *Rejestry pospolitego ruszenia szlachty sandomierskiej z XVII wieku*, wstęp i oprac. J. Pielas, Kielce 2009.

<sup>7</sup> *Popis szlachty ziemi stężyckiej z 1696 roku*, „Res Historica” 2004, s. 171–176; *Okazowania szlachty stężyckiej z lat 1648–1649*, „Res Historica” 2007, s. 161–169.

<sup>8</sup> H. Gmiterek, *Rejestry szlachty ziemi chełmskiej z lat 1669–1672*, „Rocznik Chełmski” 1996, s. 327–339.

<sup>9</sup> R. Kozyrski, *Popisy (okazowania) szlachty w Rzeczypospolitej w II połowie XVII wieku. Popis Chełmian z 7 sierpnia 1649 roku*, „Rocznik Chełmski” 2001, s. 341–358.

<sup>10</sup> A. Goszczyński, *„Szlachty przemyskiej kwiat zgubiony”. Rejestr pospolitego ruszenia powiatu przemyskiego pod regimem skarbnika lwowskiego Zygmunta Przedwojewskiego [w:]*

znajdują się również w wydanych drukiem aktach sejmikowych woj. krakowskiego<sup>11</sup>, woj. poznańskiego i kaliskiego<sup>12</sup> i ziemi chełmskiej<sup>13</sup>.

W XVII w. zorganizowano pięć dużych wypraw pospolitego ruszenia: w 1621 r. na wojnę z Turcją, w 1649 i 1651 w obliczu zagrożenia kozackiego, w latach „Potopu” 1655–1657 i po raz ostatni w 1672 r. Niekiedy próbowano również organizować obronę domową w oparciu o pospolite ruszenie<sup>14</sup>, jednakże były to próby nieliczne, a i skuteczność takiej formy obrony była na bardzo różnym poziomie (zdarzały się przypadki potwierdzające skuteczność takiej formy obrony). Podczas organizacji wypraw w XVII w. szlachta wielokrotnie odwoływała się do konstytucji z 1621 r. jako podstawowego dokumentu regulującego zasady formowania pospolitego ruszenia. W konstytucji sejmu obradującego od 23 sierpnia do 14 września 1621 r. sformułowano reguły co do trybu organizacji, począwszy od sposobu wydawania wici, przez popisy przy kasztelanach, zasady przemarszu i wybierania stacji, ewentualne zwolnienia z obowiązku uczestnictwa, role i zadania, przed jakimi stawali uczestnicy, na systemie dowodzenia kończąc<sup>15</sup>. Według jej postanowień bardzo dużą rolę odgrywał kasztelan danego powiatu, gdyż to on najczęściej był duktoorem i osobą odpowiedzialną za przeprowadzenie popisu. W przypadku jego nieobecności możliwe było wyznaczenie innego wysokiego rangą urzędnika czy rotmistrza, który w jego zastępstwie poprowadziłby „pospolitaków” na miejsce popisu generalnego.

Edycja źródłowa rejestru wymienionego w temacie dotyczy wyprawy z 1649 r., w której uczestniczyć miały powiaty z województw wielkopolskich, a szczegółowiej rzecz ujmując – ścisłego jądra prowincji, które tworzyło województwo poznańskie i kaliskie, mające wspólny sejmik odbywający się w Środzie Wielkopolskiej<sup>16</sup>. W obliczu wznowienia działań zbrojnych, po krótkim okresie rozejmu zawartym z uwagi na zbliżającą się

---

*Studia nad staropolską sztuką wojenną*, t. 4, red. Z. Hundert, J. J. Sowa, K. Żojdź, Oświęcim 2015, s. 259–275.

<sup>11</sup> *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1: (1572–1620), Kraków 1932, s. 401–405.

<sup>12</sup> *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego* (dalej: ASWPiK), t. 1: 1572–1632, cz. 2: 1616–1632, Poznań 1962, s. 113–119, 318–320.

<sup>13</sup> *Akta sejmikowe ziemi chełmskiej 1572–1668*, oprac. W. Bondyra, H. Gmiterek, J. Ternes, Lublin 2013, s. 273–281; zob. też R. Kozyrski, *Popisy (okazowania)*..., s. 341–358.

<sup>14</sup> *Uchwała sejmiku przedsejmowego województw poznańskiego i kaliskiego w Środzie 31 VIII 1627 r.*, ASWPiK, t. 1, cz. 2, s. 243–246.

<sup>15</sup> *Volumina Constitutionum*, t. III: (1611–1640), vol. 1: 1611–1626, Warszawa 2010, s. 297–304.

<sup>16</sup> *Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku*, oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 5. Podział na dwa województwa sięga jeszcze czasów średniowiecznych. W XIV w. nastąpiło utrwalenie granicy prowincji i charakterystyczny podział na dwa województwa ze wspólnym sejmikiem.

zimę, latem 1649 r. konflikt rozgorzał na nowo. Siły tatarsko-kozackie pod dowództwem Bohdana Chmielnickiego i Islama Gireja III obległy armię koronną pod Zbarażem, fortecą księcia Jeremiego Wiśniowieckiego, wojewody ruskiego. Część wojsk pochodzących z województw wielkopolskich w ramach zaciągów wojewódzkich znalazła się w oblężonej twierdzy<sup>17</sup>. Jednakże wobec trudnej sytuacji i niepewności co do liczebności sił przeciwnika król postanowił odwołać się do najstarszej formy obrony państwa czyli pospolitego ruszenia. W uniwersale z 9 maja 1649 r. napominał szlachtę województw poznańskiego i kaliskiego, by w razie ogłoszenia trzecich wici gotowa była stanąć na wyprawę<sup>18</sup>. Jan Kazimierz co prawda potwierdzał gotowość niezwłocznego wydania ostatnich wici, jednak wstrzymywał się z ich publikacją, ze względu na brak dostatecznej wiedzy o siłach przeciwnika. W kolejnym uniwersale pouczył jedynie kasztelanów, by rozpoczęli gromadzenie szlachty i przygotowali się do odzyskania popisów, tak by gotowi byli stanąć 11 sierpnia. Zapewnił też, iż w momencie, gdy będzie miał pełne rozeznanie w siłach nieprzyjaciela, natychmiast wyda zgodę na publikację trzecich wici<sup>19</sup>. Nastąpiło to 23 lipca. Król z obozu pod Zamościem ogłosił pełną mobilizację, wydał stosowne dokumenty i napominał szlachtę, by jak najprędzej odprawiła popisy i w miarę możliwości pośpiesznie stawiała się do obozu pod Lwowem, nie tracąc ani chwili<sup>20</sup>. W obliczu decyzji królewskiej wojewoda poznański Krzysztof Opaliński wydał uniwersał dla szlachty, zwołujący ją na pospolite ruszenie pod Środę. Termin ściągnięcia rozpocząć się miał 11 sierpnia 1649 r., wcześniej jednak kasztelanowie mieli odbyć popisy w swoich powiatach<sup>21</sup>. Sejmik, który zebrał się w Środzie 11 sierpnia, potwierdzał wydanie trzecich wici przez króla oraz ustalił

<sup>17</sup> J. Dworzaczkowa, *Sprawy wojskowe na sejmikach wielkopolskich w latach 1648–1661* [w:] *Pax et Bellum*, red. K. Olejnik, Poznań 1993, s. 58; J. Wimmer, *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII w.*, wyd. 2, Oświęcim 2013, s. 48; *idem*, *Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1648–165*, „*Studia i Materiały do Historii Wojskowości*” 1960, s. 490. Pułkownikiem generalnym i głównym zwierzchnikiem wojska z woj. wielkopolskich został starosta generalny Bogusław Leszczyński. Podlegać mu miały: regiment piechoty cudzoziemskiej pod dowództwem płk. Stanisława Latalskiego, regiment dragonii pod dowództwem płk. Jacka Rozdrażewskiego oraz 12 chorągwi arkebuzerskich, pochodzących z przeorganizowanych pułków wojska powiatowego zaciągniętych w 1648 r. Ostatecznie w samym Zbarażu znalazło się 10 chorągwi arkebuzerskich i pułk Rozdrażewskiego.

<sup>18</sup> AP w Poznaniu, KGrPoz., Gr. 694, Uniwersał Jana Kazimierza do szlachty woj. poznańskiego i kaliskiego, 9 V 1649, Warszawa, k. 384–384v.

<sup>19</sup> *Ibidem*, Uniwersał Jana Kazimierza do szlachty woj. poznańskiego i kaliskiego, 16 VII 1649, Lublin, k. 532–533.

<sup>20</sup> *Ibidem*, Uniwersał Jana Kazimierza do szlachty woj. poznańskiego i kaliskiego, 23 VII 1649, Zamość, k. 541–541v.

<sup>21</sup> *Ibidem*, Uniwersał Krzysztofa Opalińskiego do szlachty woj. poznańskiego i kaliskiego, 30 VII 1649, Sieraków, k. 536v–537.

porządek pospolitego ruszenia wedle konstytucji z 1621 r. Popisy powiatowe miały odbyć się nieopodal głównych miast każdego powiatu, podczas roków ziemskich. Popis generalny miał się odbyć w dniach 25–29 sierpnia. Od 11 sierpnia sejmik dawał dwa tygodnie na zjechanie się kasztelanów i szlachty ze swoimi pocztami, po czym czekać mieli oni do 25 sierpnia, odbyć popis generalny i wyruszyć do króla pod Lwów<sup>22</sup>. Z listu Krzysztofa Opalińskiego wynika, iż 28 sierpnia do przeglądu stanęły wszystkie powiaty wraz ze swoimi kasztelanami, za wyjątkiem grupy kasztelana międzyrzeckiego. Jak podaje wojewoda, przyczyną tego stanu rzeczy było zajście w obozie pod Poznaniem, kiedy to kasztelan międzyrzecki Paweł Gembicki o mało nie stracił swojego życia. Relacja pełna brzmi:

„Jużem też miał... oznajmić o ruszeniu naszym, które a *die 28 augusti* z Poznania początek wzięło. Idą powiaty z kasztelanami, acz Międzyrzecki swego nie prowadzi, bo dzień przed ruszeniem się zbiwszy Belenckiego, szlachcica obuchami, tak *irritavit* szlachtę, że w jednym momencie kilka set na koniach skoczyli do namiotu i by był przez Wartę nie umykał łodzią już by było po nim. Atoli z brzegu strzelając postrzelili go, że ledwie uszedł”<sup>23</sup>.

Sytuacja opisana przez wojewodę wydaje się kluczowa do wytłumaczenia przyczyny wspólnego popisu grupy międzyrzeckiej<sup>24</sup> i poznańskiej. Za grupę z Międzyrzecza odpowiadał również Franciszek Czarnkowski jako starosta. Możliwe, iż to właśnie spowodowało, że grupa międzyrzecka popisywała się razem z grupą poznańską. Co się zaś tyczy wspomnianego w liście Wojciecha Belenckiego, został on oddelegowany przez Franciszka Czarnkowskiego do zadbania o zamek w Międzyrzeczu i przyległości w związku z wyjściem starosty na pospolite ruszenie<sup>25</sup>. Sprawa związana z pobiciem miała zostać rozstrzygnięta osobiście przez kasztelana poznańskiego, który prosił, aby nie oddawać jej do sądu, o czym informuje nas instrukcja na sejm walny dla posłów z Wielkopolski<sup>26</sup>.

<sup>22</sup> B. Czart., rkps 1774, Laudum sejmiku w Środzie, 11 VIII 1649 r., k. 221.

<sup>23</sup> *Listy Krzysztofa Opalińskiego...*, s. 447; *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 118. W edycji jest błąd, gdyż autorzy błędnie zidentyfikowali kasztelana poznańskiego, podając Krzysztofa Tuczynskiego. Sprawującym obowiązki kasztelana poznańskiego w tym okresie był już Franciszek Czarnkowski, czego dowodem jest powyższa edycja źródłowa oraz spis urzędników wielkopolskich (pkt. 756).

<sup>24</sup> W województwie poznańskim w omawianym okresie nie było powiatu międzyrzeckiego. Kasztelania międzyrzecka wchodziła w skład powiatu poznańskiego, podobnie jak santocka i rogozińska. Dlatego też popis grupy międzyrzeckiej zalicza się do opisu powiatu poznańskiego.

<sup>25</sup> AP w Poznaniu, KGrPoz., Gr. 694, Uniwersał Franciszka Czarnkowskiego do szlachty i poddanych starostwa międzyrzeckiego, 28 VIII 1649, namiot pod miastem Poznaniem nad rzeką Wartą, k. 593v–594v.

<sup>26</sup> *Ibidem*, Instrukcja na sejm walny 22 XI 1649 dla posłów z woj. poznańskiego i kaliskiego, k. 791–791v.

Wyprawa wielkopolska nie wyszła poza granice województw, z uwagi na zawarcie rozejmu. W momencie gdy kaliskie i poznańskie sposobiły się do wyjścia na pospolite ruszenie, król w uniwersale z 20 sierpnia poinformował szlachtę o zawarciu rozejmu. Szlachcie, która była już w drodze, nakazał powrócić do domów, natomiast tym, którzy jeszcze nie wyszli, nakazał pozostanie w swych powiatach<sup>27</sup>. Najprawdopodobniej uniwersał dotarł do szlachty już po odbyciu popisu.

Pułkownikiem powiatu poznańskiego został kasztelan Franciszek Czarnkowski, natomiast porucznikiem Chryzostom Mycielski. Niestety, brakuje imienia i nazwiska chorążego. Dołączyło pięciu urzędników powiatu poznańskiego (dwóch pisarzy, komornik, burgrabia i murgrabia), dwóch starostów (osiecki i średzki) oraz burgrabia gnieźnieński. Ogólnie swój obowiązek względem pospolitego ruszenia wypełniło 100 szlachciców, w tym 17 wystawiło swoje poczty, lecz nie brało udziału w popisie, 5 wystawiło zastępstwo, natomiast 10 pocztów wystawiły wdowy. Pod pierwszym rejestrzem widnieją podpisy kasztelana poznańskiego Franciszka Czarnkowskiego i porucznika Chryzostoma Mycielskiego.

Powiat międzyrzecki przybył mniej licznie. Ze względu na brak kasztelana, o czym była mowa powyżej, na czele szlachty stanął rotmistrz Stefan Grudziński, porucznikiem został Mikołaj Przybyszewski, a chorążym Franciszek Grudziński. Swoją obecność potwierdziło 48 szlachciców, w tym 1 szlachcic wystawił zastępstwo, 4 szlachciców przyprowadziło dodatkowo swoje poczty, a 1 odpowiadał za muzykę.

Sam rejestr został wpisany do ksiąg grodzkich poznańskich. Dokładna nazwa zespołu to Księgi Grodzkie Poznańskie, seria *relationes*, zespół 20, sygnatura 694<sup>28</sup>. Księga liczy 955 kart<sup>29</sup>.

Oba rejestry zostały oblatowane 14 września 1649 r.<sup>30</sup> Rejestr grupy poznańskiej został spisany, po czym wpisany do ksiąg przez Chryzostoma Mycielskiego, natomiast grupy międzyrzeckiej przez Andrzeja Gałęskiego. Edycja źródłowa rejestru została sporządzona wedle wytycznych Kazimierza Lepszego, zawartych w instrukcji wydawniczej dla źródeł nowożytnych z 1953 r.<sup>31</sup> Do identyfikacji urzędników w przypadku powiatu poznańskiego oraz innych

<sup>27</sup> *Ibidem*, Uniwersal Jana Kazimierza do szlachty, 20 VIII 1649, Zborów, k. 598v–599.

<sup>28</sup> *Ibidem*, Regestr kompanii Jego Mości pana kasztelana poznańskiego na pospolite ruszenie idący w roku 1649; Regestr chorągwi pospolitego ruszenia rotmistrza Stefana Grudzińskiego, k. 599v–602v.

<sup>29</sup> J. Bielecka, *Inwentarze ksiąg archiwów grodzkich i ziemskich wielkopolski XIV–XVIII w.*, Poznań 1965, s. 214.

<sup>30</sup> AP w Poznaniu, KGrPoz., Gr. 694, k. 599v.

<sup>31</sup> *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

trudniejszych nazwisk wykorzystano herbarz Kaspra Niesieckiego<sup>32</sup>, spis urzędników wielkopolskich<sup>33</sup>, lauda wielkopolskie z Biblioteki Czartoryskich<sup>34</sup> oraz internetowe wydanie *Tek Dworzaczka*<sup>35</sup>.

\* \* \*

### „Rejestr kompanii Jm. pana kasztelana poznańskiego na pospolite ruszenie idący w roku 1649”

[Oryginał: AP w Poznaniu, KGrPoz., Gr. 694, k. 599v–601v]

Rejestr kompanii Jm. pana kasztelana poznańskiego<sup>36</sup> na pospolite ruszenie idący w roku 1649, który usarzów prowadził Jm. pan poznański, Jm. pan porucznik<sup>37</sup> przy którym sołtysi ze starostwa międzyrzeckiego, z miasta Międzyrzecza i Skwierzyny to jest wójtostwa, Jm. pan chorąży, przy którym poczet Jm. panów Grodzickich pasierbów Jm. pana i Jm. pana Piotra Łąckiego, Jm. pan starosta średzki<sup>38</sup>, przy którym 100 rajtarów i kilkadziesiąt husarza, Jm. pan starosta osiecki<sup>39</sup>, przy którym poczet Jm. pani starościny nakielskiej i Jm. pana Stanisława Szczodrowskiego, Jm. pan pisarz ziemski poznański<sup>40</sup>,

<sup>32</sup> K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. 1–10, Lipsk 1839–1846.

<sup>33</sup> *Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku*, oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.

<sup>34</sup> B. Czart., rkps 1774, Lauda średzkie i poznańskie województw poznańskiego i kaliskiego, oblatowane w grodzie poznańskim w latach 1601–1673, k. 208, 226.

<sup>35</sup> *Teki Dworzaczka. Biblioteka Kórnicka PAN, Regesty z wielkopolskich ksiąg grodzkich i ziemskich, ksiąg metrykalnych, gazet XVIII–XIX w. i testamentów, a także Zapisek Trybunału Piotrkowskiego*, <http://teki.bkpan.poznan.pl> (dostęp: 13 VI 2017).

<sup>36</sup> Franciszek Sędziwój Czarnkowski; *Urzędnicy wielkopolscy...*, s. 118. Franciszek Czarnkowski, kasztelan poznański od 19 I 1649 do 1655 r.

<sup>37</sup> Chryzostom Mycielski; AP w Poznaniu, KGrPoz., Gr. 694, Rejestr kompanii Jego Mości pana kasztelana poznańskiego na pospolite ruszenie idący w roku 1649, k. 602. Na końcu rejestru widnieje podpis porucznika Chryzostoma Mycielskiego.

<sup>38</sup> Piotr Samuel Grudziński; *Teki Dworzaczka...*, Zap. Tryb. Piotrk. poz. 788 (nr 29) 1646. W dokumencie widnieje Piotr Grudziński jako starosta średzki.

<sup>39</sup> Adam Uriel Czarnkowski; P. Czaplewski, *Senatorowie świeccy, podskarbiowie i starostowie Prus Królewskich: 1454–1772* [w:] *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, Toruń 1921, s. 152. Adam Czarnkowski, starosta osiecki od 1 II 1648 do 3 IV 1671, a następnie od 1673 do 1675.

<sup>40</sup> Stanisław Watta Proski; *Urzędnicy wielkopolscy...*, s. 124; Stanisław Watta Proski, pisarz ziemski poznański w latach 1647–1655.

Jm. pan komornik poznański<sup>41</sup>, Jm. pan burgrabia poznański<sup>42</sup>, Jm. pan pisarz grodzki poznański<sup>43</sup>, Jm. pan burgrabia gnieźnieński<sup>44</sup>, przy którym poczet Jm. pana Górskiego, Jm. pan Stanisław Potocki margrabia poznański, Jm. pan Kasinowski, przy którym poczet Jm. pana Andrzeja Bojanowskiego, Jm. pan Bojanowski, Jm. pani Konckiej<sup>45</sup>, Jm. pan Jan Kawecki, Jm. pan Słupski, Jm. pan Skoraszewski, przy którym poczet Jm. pana Strykowskiego, Jm. pan Dadźbog Gorajski, przy którym poczet księdza proboszcza kruszwickiego, Jm. pan Rosnowski, przy którym poczet z Gembicz<sup>46</sup> Jm. pana księdza krakowskiego i Piotra Rożanki, Jm. pan Tomasz Swejkowski, przy którym poczet Jm. pani Doroty Pigłowskiej ze Śliwna, Jm. pan Gabriel Potocki, Jm. Andrzej Drozdowski, przy którym poczet Jm. pani matki Zofii Drozdowskiej, Jm. pan Gabriel Potocki, Jm. pan Pruszek, Jm. pan Modrzewski, Jm. pan Szymon Tański, Jm. pan Samuel Pruszek, Jm. pan Kuczborski, przy którym poczet Jm. pani Domas[...]<sup>47</sup>, Jm. pan Brudzyński, Jm. pan Jacek Kęszycki, przy którym poczet Jm. pani Miękkickiej, Jm. pan Seweryn Kęszycki, Jm. pan Jerzy Płaskowski, Jm. pan Stefan Chwałkowski, za Jm. pana Jana Woźnickiego, arendarza jankowskiego, dodatkowo przy którym pani Bułakowska konno wyprawuje Jm. pana Jana Koziebrockiego, Jm. pan Piotr Sokolnicki, Jm. pan Skórzewski i Chwalibowski, Jm. pan Piotr Żniński, Jm. pan Rokossowski, Jm. pan Mierucki, Jm. pan Dunin, Jm. pan Mańkowski, przy którym poczet Jm. pana Krzysztofa Pruszaka, Jm. pan Sobawin[...]<sup>48</sup>, przy którym poczet Jm. pani Anny Wolskiej i Jm. pana Prumińskiego, Jm. pan Poniński, Jm. pan Śniegocki, Jm. pan Gowarzewski, Jm.

<sup>41</sup> Stefan Korzeniewski; B. Czart., rkps 1774, Laudum zjazdu w Poznaniu w okresie bezkrólewia, 8 VI 1648 r., k. 208. Wśród urzędników wymieniony Stefan Korzeniewski, komornik poznański.

<sup>42</sup> Maciej Pigłowski; *Ibidem*, Laudum sejmiku posejmowego w Środzie 26 I 1650 r., k. 226. Wśród urzędników wymieniony Maciej Pigłowski, burgrabia ziemski poznański.

<sup>43</sup> Chryzostom Jaskólski; AP w Poznaniu, KGrPoz., Gr. 694, k. 470. W 1648 r. w opisie deputatów od koła rycerskiego przy duchownych, księdzu archidiaconie pczewskim i księdzu Andrzeju Swinarskim kanoniku poznańskim jako jeden z deputatów widnieje Chryzostom Jaskólski, pisarz grodzki poznański.

<sup>44</sup> Aleksander Twardowski; B. Czart., rkps 1774, Laudum sejmiku posejmowego w Środzie, 26 I 1650 r., k. 226; Wśród urzędników wymieniony Aleksander Twardowski, burgrabia gnieźnieński.

<sup>45</sup> *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie>Gniezno>część 2 poz. 8794 (Nr. 82) 1653; Możliwe, iż chodzi o Zofię Kącką, wdowę po Władysławie Secymińskim.

<sup>46</sup> *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Wawelski, t. II, Warszawa 1881, s. 540. Chodzi o miejscowość Gębice, znajdującą się obecnie w powiecie czarnkowsko-trzcianieckim.

<sup>47</sup> Niestety, nie ma takiego nazwiska. Wydaje się, że jest ono niedokończone. Możliwe, że chodziło o panią Domasławską albo Domaszewską.

<sup>48</sup> Kolejne niedokończone nazwisko. Najbliższym nazwiskiem wydaje się Sobawiński.



pan Soszyński, przy którym poczet Jm. pana Rynarzewskiego, Jm. pan Niesiołowski, Jm. pan Sobiejuski, Jm. pan Wojciech Soszyński, przy którym poczet Jm. pani Urbanowskiej, Jm. pan Wojciech Dolecki, Jm. pan Moszczyński, Jm. pan Krzysztof Sokołowski, Jm. pan Brzeski, Jm. pan Andrzej Prusinowski, Jm. pan Andrzej Bajkowski, przy którym poczet księdza sufragana poznańskiego, Jm. pan Bogusławski, Jm. pan Bolesław Ostaszewski, Jm. pan Jerzy Ostaszewski, Jm. pan Gabriel Ostaszewski, Jm. pan Jan Krzycki, Jm. pan Marcin Kurowski, Jm. pan Maciej Jerzykowski, Jm. pan Stanisław Bieganowski, za Jm. pana Wojciecha Jerzykowskiego, Jm. pan Łukasz Żychliński, Jm. pan Zygmunt Bronikowski, Jm. pan Stanisław Oyrzyński, Jm. pan Piotr Napruszewski, Jm. pan Jakub Przeborowski, Jm. pan Zebrzydowski, przy którym koń jeden, Jm. pan Stanisław Głowacki, za Jm. pana Chudzińskiego, Jm. pan Tomasz Kotarbski, za Jm. pana Przedzińskiego, Jm. pan Michał Kierski, Jm. pan Stanisław Kierski, Jm. pan Krzysztof Kierski, Jm. pan Franciszek Bniński, Jm. pan Maciej Janszewski, Jm. pan Kondratowicz, Jm. pan Żeromski, za Jm. pana Łowenckiego Jm. pan Wojciech Chyliński, Jm. pan Wojciech Przeclawski, Jm. pan Marcin Tomaszewski, Jm. pan Aleksander Bieliński, Jm. pan Świętosław Bieliński, Jm. pan Jan Bojanowski, Jm. pan Wojciech Dobczewski, Jm. pan Jan Małachowski, Jm. pan Wojciech Wilkowski, Jm. pan Jan Krempski, Jm. pan Ludwik Jeziorowski, Jm. pan Paweł Kaniewski, za jm. pana Jana Pigłowskiego chorego, Jm. pan Jan Brzeski, Jm. pan Jan Breliński, Jm. pan Łukasz Sulkowski, Jm. pan Andrzej Tański, Jm. pan Maciej Dolecki, za Prokopa ojca swego, Jm. pan Jan Ostrowski czeladnik, za Jana Tworzjańskiego, Jm. pan Jan Trzebiński, Jm. pan Tomasz Trzebiński, Jm. pan Piotr Trzebiński, Jm. pan Wojciech Tarzecki, Jm. pan Andrzej Pierzchliński, Jm. pan Wojciech Wilkowski. Franciszek Sędziwój Czarnkowski kasztelan poznański, międzyrzecki, pyzdrowski etc. starosta manu propria, Chryzostom Mycielski skarbnik poznański, porucznik województwa poznańskiego.

### **„Rejestr chorągwi pospolitego ruszenia rotmistrza Stefana Grudzińskiego pod Poznaniem”**

[Oryginał: AP w Poznaniu, KGrPoz., Gr. 694, k. 602–602v]

Jm. pan Stefan Grudziński rotmistrz, Jm. pan Mikołaj Przybyszewski porucznik, Jm. pan Franciszek Grudziński chorąży, Jm. pan Kolnicki, Jm. pan Pruszek, Jm. pan Zygmunt Unruh<sup>49</sup>, Jm. pan Wojciech Szczaniecki, Jm. pan Jan Kwilecki, Jm. pan Brudzewski, Jm. pan Władysław Zawacki, Jm. pan Jerzy Szczaniecki, Jm. pan Aleksander Kurnatowski, Jm. pan Dobrogost

<sup>49</sup> Zygmunt Unrug.

Kurnatowski, Jm. pan Tomasz Gorzeński, Jm. pan Kasper Zejdlc, Jm. pan Melcher Losa, Jm. pan Jan Zejdlc, Jm. pan Karol Unruh<sup>50</sup>, Jm. pan Mikołaj Twardowski, Jm. pan Wojciech Przystawski, Jm. pan Andrzej Górzyński, Jm. pan Szczaniecki, Jm. pan Jan Wierzchaczewski, Jm. pan Andrzej Gałęcki, Jm. pan Olbracht Szlichtnik, Jm. pan Stefan Bobrownicki, Jm. pan Wojciech Bobrownicki, Jm. pan Henryk Sak, Jm. pan Stanisław Naramowski, Jm. pan Andrzej Roszkowski, za jm. pana Strzyżewskiego teścia swego, Jm. pan Henryk Zejdlc, Jm. pan Lorens Zejdlc, Jm. pan Melcher Szczaniecki, Jm. pan Dobrogost Zejdlc, Jm. pan Andrzej Kurnatowski, Jm. pan Frydrych Luka, Jm. pan Kryszkowski, Jm. pan Florian Kręski, Jm. pan Haka, Jm. pan Rakoski, Jm. pan Jarosławski, Jm. pan Kasper Rakoski, Jm. pan Jerzy Hunnich, przy którym poczet, Jm. pan Henryk Zejdlc, przy którym poczet, Jm. pan Balcer Zejdlc, przy którym poczet, Jm. pan Jakub Cielecki, przy którym poczet, Jm. pan Mikołaj Kąkolowski muzyka. Franciszek Grudziński chorąży obrany kompanii ochotnika powiatu międzyrzeckiego, Mikołaj Przybyszewski porucznik obrany kompanii ochotnika powiatu międzyrzeckiego.

## STRESZCZENIE

### **Bartosz Staręgowski, Rejestr pospolitego ruszenia powiatu poznańskiego z 28 sierpnia 1649 r.**

W 1649 r. w obliczu ataku połączonych sił hetmana kozackiego Bohdana Chmielnickiego i chana Islama Gireja III na fortecę księcia Jeremiego Wiśniowieckiego, Zbaraż, król za zgodą sejmu postanowił zwołać wyprawę pospolitego ruszenia. Odpowiednie uniwersały zostały rozesłane po wszystkich sejmikach ziemskich, by rozpoczęły przygotowania do wyprawy. W lipcu dokumenty te dotarły do województw wielkopolskich: poznańskiego i kaliskiego. Odpowiedni dokument wystawił też wojewoda poznański Krzysztof Opaliński, który wzywał szlachtę na pospolite ruszenie. Termin popisu generalnego wyznaczył na dni 25–29 sierpnia 1649 r. pod Poznaniem. Na popis przybyły powiaty z województwa. Rejestry dotyczą składu osobowego dwóch grup z powiatu poznańskiego. Niestety, wyprawa nie zdołała opuścić terytorium województw wielkopolskich ze względu na opieszałość organizacji. Podczas gdy w województwach trwały przygotowania do wyprawy, król zawarł rozejm kończący działania zbrojne, co zostało obwieszczone stosownym uniwersałem, który przerywał wyprawę pospolitego ruszenia.

**Słowa kluczowe:** wyprawa, województwa, popis, rejestr, pospolite ruszenie, powiat, Wielkopolska

---

<sup>50</sup> Karol Unrug.

## SUMMARY

**Bartosz Staręgowski, Register of the Poznan county's mass levy  
of 28 August, 1649**

In 1649, facing the attack of the joint forces of the Cossack hetman Bohdan Chmielnicki and the khan Īslām III Giray on Zbarazh, the fortress of prince Jeremi Wiśniowiecki, the king, with the parliament's consent, decided to organize a mass levy expedition. Appropriate universals were sent out to all land sejmiks to make them begin preparations for the expedition. In July the documents reached the voivodeships of the Greater Poland: the Poznan and Kalisz voivodeships. An appropriate document was also issued by the Poznan voivode Krzysztof Opaliński, who summoned the gentry for the mass levy. He set the date of the general display near Poznań on 25–29 August 1649. Nobles from the voivodeship districts came to the display. Presented registers concern the composition of the two groups from the district of Poznań. Unfortunately, the expedition never managed to leave the territory of the Greater Poland voivodeships due to sluggish organization. While the preparations were in progress in the voivodeships, the king concluded a truce that ended military activities. It was announced by an appropriate universal, which stopped the expedition of mass levy.

**Keywords:** expedition, voivodeship, display, register, mass levy, district, Greater Poland

## РЕЗЮМЕ

**Бартош Старенговский, Реестр народного ополчения  
Познаньского повета с 28 августа 1649 года**

В 1649 г. в свете нападения объединённых сил казацкого гетмана Богдана Хмельницкого и хана Ислама Гирея III на крепость Збараж князя Иереми Вишневецкого, король, с согласия сейма, решил создать народное ополчение. Соответствующие запросы были разсланы во все земские сеймики, чтобы они начали готовиться к экспедиции. В июле эти документы достигли великопольских воеводств – Познаньского и Калишского. Также соответствующий документ издал Познаньский воевода Кшиштоф Опалинский, который призывал шляхту в народное ополчение. Генеральный смотр он назначил на 25–29 августа 1649 г. под Познанью. На смотр собрались округа воеводства. Реестры касаются личного состава двух групп из Познаньского округа. К сожалению, экспедиции не удалось выйти за пределы великопольских воеводств, в связи с нерасторопностью организации. В то время как в воеводствах велись приготовления к походу, король заключил перемирие с прекращением военных действий, что было объявлено соответствующим указом, который прервал экспедицию народного ополчения.

**Ключевые слова:** экспедиция, воеводства, смотр, реестр, народное ополчение, округ, Великопольша